

BİR OKUL STRATEJİK PLAN ÖRNEĞİ OLARAK DİYARBAKIR HAMİDİYE SANAYİ MEKTEBİ NİZAMNAMESİ

Diyarbakır Hamidiye Industry School Regulations as an example of a School Strategy Plan

Hatip YILDIZ¹

Özet

Bu çalışmada hedeflenen temel husus, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından son zamanlarda uygulanan önemli bir proje olan “Ortaöğretim Projesi- Planlı Okul Geliştirme Çalışmaları” kapsamında okullarda oluşturulan “Kurum(Okul) Stratejik Planı” ile 1900 yılında Diyarbakır’da açılan Hamidiye Sanayi Mektebi’nin “Mekteb Nizamnamesi” arasında bir karşılaştırma yaparak, söz konusu projenin bir okulun kurumsal kimliğini oluşturma açısından ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktır.

Sanayi Mektebi Nizamnamesi üzerinde yapılan inceleme sonucunda, yüz yıl önce kabul edilen bu nizamnamede mektebin açılış amacı, kısa ve uzun vadeli hedefleri, iç ve mali idaresi, ekonomik kaynakları, eğitim kadrosunun niteliği, müdür ve muallimlerin vazifeleri, eğitim ve öğretim şekli, öğrenci profili, mektebe alınacak öğrencilerin özellikleri ve kayıt şartları, mektebe uygulanması lazım gelen bazı kanun ve hükümler açıkça ifade edilmiştir. Bu hususlar dikkate alındığında, söz konusu nizamnamenin, bugün ortaöğretim kurumlarında oluşturulan stratejik plandan daha ayrıntılı olduğu tespit edilmektedir. Bu nedenle, okullarda kısa ve uzun vadeli stratejik plan oluşturma uygulaması geliştirilerek sürdürülmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.

Anahtar Sözcükler: Stratejik plan, Mektep nizamnamesi, Ortaöğretim, Diyarbakır, Sanayi mektebi

Abstract

The main topic aimed in this study is to point out how important the project is which is very important and has been applied recently by the Ministry of National Education from the point of constructing a school’s institutional identity by making a comparison between “ School Strategy Plan” that was founded in schools inside the “High School Project- Planned School Improvement Studies” and a “School Regulations” of Hamidiye Industry School, which was opened in 1900.

As a result of the research made on Industry School Regulations, it’s been understood that in that Regulation agreed/applied a century ago, school’s reasons of being opened, short and long term targets, inner and financial management, economic resources, qualification of education board, missions of the principal and the teachers, type of education, student profile, properties of the students that would be agreed to the school and registration conditions, some rules and regulations were pointed out clearly. Taking these points into consideration, it has been determined that the regulation was more detailed than the strategy plan that has been constructed in high schools today. For this reason, making short-term and long term plans should be carried on and spread.

Key Words: Strategy plan, High school, Diyarbakır, Industry school, School regulations

Giriş

Bilindiği gibi, stratejik plan, bir kurumun vizyon, misyon, hedef ve ilkeleri doğrultusunda hazırlanan üç veya beş yıllık çalışma planıdır. Her kurumun stratejik planı farklı olup o kuruma özgüdür. Ayrıca, her kurum veya okulun yıllık çalışma planı ve yıl boyunca icra edeceği faaliyetler bu plan doğrultusunda gerçekleştirilir. Esasen kurum veya okulların açılışları da belli bir stratejik plan dâhilindedir veya böyle olmalıdır. Hiçbir okul rasgele açılmaz ve açılmamalıdır. Nitekim yüz yıl önce Diyarbakır’da açılan Hamidiye Sanayi Mektebi de, mekteple ilgili her türlü ayrıntının yer aldığı bir nizamname layihası doğrultusunda açılmıştır.

XIX. yüzyılın sonlarında Diyarbakır’da sanayinin gelişimi sınırlı olduğu gibi, mevcut olan da Hıristiyanların tekelinde idi. Müslümanların en fazla ihtiyaç duyduğu zirai aletlerin tedarik ve

¹ Yrd. Doç. Dr. Dicle Üniversitesi Eğitim Fakültesi. hatipyildiz@mynet.com.

tamirinde bile Hıristiyanlara müracaat edilmesi gerekirdi. Bu durumun önüne geçmek için Müslüman çocuklarından sanatkarlar, özellikle de marangozlar ve demirciler yetiştirmek lazımdı.

Bu dönemde öne çıkan diğer bir husus da misyonerlerin Protestanlığı yaymak amacıyla, çevre illerde olduğu gibi, Diyarbakır'da da Hıristiyan yetimlerini beslemek ve terbiye etmek için yetimhaneler açmaya teşebbüs etmeleriydi.

Diyarbakır Valisi Mehmed Halid Bey, hem ihtiyaç duyulan sanatkarları yetiştirmek, hem sanat ve ticaretin gelişimini desteklemek ve hem de misyonerlerin faaliyetlerini engellemek maksadıyla, her türlü sanatın öğretilmesine ve fabrikalar açabilecek elemanlar yetiştirmeye müsait, özellikle kimsesiz çocukların ücretsiz olarak devam edebileceği bir "Sanayi Mektebi" açmaya teşebbüs etti. Bu mektep, vilayet memurlarının ve ahalinin ileri gelenlerinin yardımıyla 1185² metre büyüklüğünde ve üç katlı olarak inşâ edildi.(Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. TMİK. S, No: 38/27) Mektebin içinde süslü bir mescit, dört kurnalı bir hamam, kırk yataklık bir hastane, sekiz koğuş ve dört oda mevcuttu. Mektebin yanında ise dört sütun üzerine tesis edilmiş ve güzel bir mimariye sahip bir çeşme yaptırıldı.(Diyarbakır Gazetesi, 2 Eylül 1900/7 Cemaziyelevvel 1318, No: 1195)

Halid Bey, Sadarete gönderdiği 12 Mayıs 1900 (12 Muharrem 1318) tarihli şifre telgrafnamede; mektebin inşaatının tamamlandığını ve bunun için toplam 300.000 kûsur kuruş sarf edildiğini, bu yardımın yalnız Diyarbakır ile bağlı kazalarının hamiyetli memurları ve ahalsi tarafından yapıldığını, Mardin ve Maden sancakları eski mutasarrıflarının şimdiye kadar bu konuda bir hamiyet eseri göstermemiş olmaları cihetiyle bu iki sancaktan da 1000-2000 lira toplamayı umduklarını ifade etmekteydi.(Başbakanlık Osmanlı Arşivi, A. MKT. MHM, 702/30).

Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. senesine tesadüf eden 1 Eylül 1900 (6 Cemaziyelevvel 1318) Cumartesi günü, Vali Halid Bey'in üstün gayretleriyle Diyarbakır şehir merkezinde inşâ edilen sanayi mektebi ile mekteb civarındaki çeşme, namazgah, tenezzüh ve numune bahçelerinin açılış töreni görkemli bir şekilde icra edildi.

Sözü edilen sanayi mektebi ile civarındaki yapıların bu günün anısına II.Abdülhamid'in adına izafeten isimlendirilmeleri, Mabeyn-i Hümayun Başkıtabet-i Celilesi'nden gelen 2 Eylül 1900 (7 Cemaziyelevvel 1318) tarihli cevabi telgrafnameyle uygun görüldü.

İstinaf Mahkemesi Başkâtibi Tevfik Beyzade, sanayi mektebinin açılışını, Sultan II. Abdülhamid ile Vali Halid Bey'i öven ve beş beyitten oluşan bir manzume ile tarih düştü. Bu manzume bir mermer levhaya kazılarak mekteb kapısının üstüne asıldı. (Diyarbakır Gazetesi, No: 1196, 3 Eylül 1900/8 Cemaziyelevvel 1318)

Mekteb Nizamnamesi'nin Tasdiki ve İçeriği

Hamidiye sanayi mektebinin iç ve mali idaresi ile eğitim ve öğretim şeklini; memur ve muallimlerin vazifelerini; mektebe alınacak talebelerin özellikleri ile mektebe uygulanması lazım gelen bazı kanun ve hükümleri açıkça ihtiva eden ve bizzat Vali Halid Bey tarafından kaleme alınan "Hamidiye Sanayi Mektebi Nizamname Layihası", 11 Eylül 1900 (16 Cemaziyelevvel 1318) tarihinde sadarete takdim edildi. (Diyarbakır Gazetesi, No: 1197, 11 Eylül 1900/16 Cemaziyelevvel 1318). Şûrâ-yî Devlet Mülkiye Dairesi tarafından üzerinde bazı tadilat ve tashihat icra edilen bu nizamname, Meclis-i Mahsus-ı Vükelâca da incelenerek içeriği mektebin maksadına kafi görüldü ve 27 Temmuz 1903 (2 Cemaziyelevvel 1321) tarihli iradeyle Padişah tarafından tasdik edildi.(Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ. DH, 1321. Ca. 2).

Mektep nizamnamesine göre, mektebin idare komisyonu valinin başkanlığında sekiz azadan oluşacaktı. Azalar da vilayet memurları ile memleket ileri gelenlerinden, iffet ve istikamet sahibi kişilerden olmak üzere Meclis-i İdare-i Vilayet tarafından seçilerek vali tarafından tayin edilecekti. Bu komisyonunun vazifeleri ise şunlardı: 1. Mektebe kabul edilecek talebeleri kurallara uygun olarak kaydetmek, 2. Talebelerin çalışma, istirahat, tatil, yemek ve uyku vakitlerini üç ayda bir tayin ve ilân etmek, 3. Talebelere verilecek yemeklerin iyi olmasına, talebenin güzel terbiye edilmesine, muallim ve müstahdemlerin hakkıyla vazifelerini ifa etmelerine, mektebin intizam ve inzibatına çalışmak, 4. Mektebin ihtiyaçlarını ve Terakkî sebeplerini mütalaa etmek, mektebin sermayesini arttırmak ve eksik kalan faydalı sanatların ikmali için lazım olan muallim ve tezgahları temin etmek, 5. Mektebe ait

² Diyarbakır Valisi Halid Bey tarafından Sadaret'e gönderilen 12 Mayıs 1900 (12 Muharrem 1318) tarihli şifre telgrafnamede mektebin büyüklüğü 1280 metre olarak belirtilmektedir. (BOA, A. MKT. MHM, 702/30)

defter, kayıt ve hesapları belirli zamanlarda incelemek, 6. Sanayi ile ilgili yapağı, deri, ağaç ve demir gibi ihtiyaçları zamanında ve kolay bir şekilde tedarik etmek için satın alma veyahut ihale şıklarından hangisi uygun ise ona göre karar vererek gereğini yapmak, 7. Ham madde ve mamullerin suiistimalini önlemek için gerekli tedbirleri almak, 8. Kayıtların ve defterlerin katip tarafından düzenli bir şekilde tutulmasını sağlamak ve üzerinde düzeltme yapılmasını engellemek, 9. Sene başında mektebin umumi gelir ve giderini inceleyerek yıllık bütçesini hazırlamak ve Meclis-i İdare-i Vilayete göndermek.

Mektep ve talebenin idaresinde görev alacak müdür, katip, sandık emini ile mubassırların hiçbir ceza ile mahkum olmayan kişilerden seçilmesi gerekirdi. Mektep müdürü ile diğer idare görevlileri nizamnamede belirtilen vazifelerini layığıyla yapmadıkları taktirde farklı şekillerde cezalandırılacak ve hatta azledilecekti. En az 40 yaşında olması gereken mektep müdürü, idare komisyonu tarafından seçilecek ve mektep nazırınca tayin edilecekti. Müdür, mektep dahilindeki demirbaş eşyadan sorumlu olacaktı.

Sözü edilen nizamnameye göre, gerek ders ve gerek sanayi muallimliğine tayin edilecek kişilerin iyi halli olup herhangi bir ceza ile mahkum olmadıkları tedkik edilecek; suçsuz olduklarına dair polis ve zabıta dairelerinden tasdikli bir şahadetname almaları şart koşulacaktı.

Mektep muallimleri, müdürün takiri ve idare komisyonunun seçmesiyle mektep nazırı tarafından tayin olunacaktı. Mektebin ders muallimi Müslim ve en az kırk yaşında olacak, mektebe mahsus cami-i şerifin imameti bu muallim tarafından eda edilecekti. Talebelerin güzel terbiyelerine, Müslüman çocuklarına öncelikle İslâm'ın ve namazın şartlarını ve namaz surelerini öğretmeye itina edecekti. Sanat muallimleri dahi talebelerin iyi terbiye edilmelerine dikkat ve talimine memur oldukları sanayiye her talebeye öğretmeye gayret etmekle mükellef olacaktı. Talebelerin iyi terbiye edilmesine dikkat etmeyen muallimler, mektep müdürü ve nazırı tarafından çeşitli şekillerde cezalandırılacaktı.

Sanayi mektebi yatılı olup ibtidaî ve sanayi kısımlarından oluşmaktaydı. İbtidaî kısmında, ibtidaî mekteplere ait dersler okutulacak ve usûl-i defteri dahi talim olunacaktı. Sanayi kısmında ise halı, kumaş, şayak ve sair dokumalar ile marangozluk, demircilik, dökmeçilik, matbaacılık, mücellitlik, kunduracılık ve terzilik gibi sanatlar öğretilecekti.

Mektebe kayıt ve kabul olunacak çocukların fakir ve yetim olmalarına öncelik tanınacak olup, kayıt için veli muvafakat senedi ve sağlık raporu alınacak; çocukların yaşları beşten aşağı ve on beşten yukarı olmayacak; beş ile on yaş arasındakiler bir sınıfı, on yaşından yukarıdakiler de diğer bir sınıfı teşkil edecek ve sıraları ayrılacaktı.

Mektebin tahsil müddeti beş sene idi. Bu müddeti tamamlayıp da on beş yaşını bitirmeyen talebeler, on beş yaşını bitirinceye kadar mektepte muallim muavinliği gibi münasip bir hizmetle alıkonularak kaldıkları süre zarfında kendilerine sermaye olmak için ayda 15 kuruş maaş verilecekti.

Talebeler mektepte iki sene eğitim öğretim ve üç sene de sanat tahsiliyle iştigal edecekti. Ancak, sınıflar müsait olmadığından ilk iki sene talebelerin yarısı sabahleyin ve diğer yarısı öğlenden sonra iki saat kadar okuyup yazacak, diğer zamanlarını da sanat eğitimiyle geçireceklerdi.

Mektebin sermayesi artarsa ve inşâsı düşünülen cam, iplik ve şeker fabrikaları açılırsa, mektepte bir de fabrikacılıkla ilgili bir sınıf teşkil edilecek ve bu sınıftaki talebelerin yaşları on beşten aşağı olmayacaktı.

Talebelerin yemek vakitleri, yemek çeşitleri, çalışma ve tatil zamanları mektep idare komisyonu tarafından belirlenecek; ihtiyaç duyulan elbise ve ayakkabı da mektebde imal edilecekti.

Talebeler her öğretim yılının ortasında hususi ve sonunda umumi imtihana tabi tutulacaktı. Her ders ve sanattan tam numara "10" dur. Hususi imtihanda bir ders ve sanattan "0" alan talebe izinsiz bırakılacak ve sıfır tekrar ettikçe izinsizlik de devam edecekti. Bu imtihanda genel olarak sınıfın birincisi ve ikincisi olan talebelere mektepçe uygun görülecek bir mükafat verilecekti. Umumi imtihanda ise iki ders ve sanattan 5'ten aşağı numara alan talebe sınıfta kalacak; bir ders ve sanattan 5'ten aşağı numara alan talebe bir defaya mahsus olmak üzere ikmal imtihanına girip 5'ten yukarı numara aldığı taktirde bir üst sınıfa geçecek, şayet 5'ten aşağı numara alırsa sınıfta kalacaktı. İki sene üst üste sınıfta kalanlar mektepten ihraç edilecekti.

Ders ve sanat muallimine karşı hürmetsizlik ve serkeşlikte bulunan talebe, hareketinin derecesine göre muallim veya mektep idaresi tarafından azarlama, izinsiz bırakılma ve mektepten kovulma gibi cezalar alacaktı.(Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İ. DH, 1321. Ca. 2)

Sonuç

Sanayi mektebi nizamnamesi dikkate alındığında, günümüzde bütün okullarda oluşturulmaya çalışılan kurum stratejik planı ile birçok yönden benzerlikler gösterdiği tespit edilmiştir. Mesela, ortaöğretim kurumlarında bir okulu çağın gerekleri ve hitap ettiği toplumun ihtiyaçları doğrultusunda geliştirmek amacıyla oluşturulan “Okul Gelişimi Yönetim Ekibi”nin görevini, sanayi mektebinde valinin başkanlığında oluşturulan sekiz kişilik bir idare komisyonu yürütmektedir. Ayrıca, bir okulun stratejik planını belirleyen vizyonu, misyonu, amaç ve hedefleri, ilkeleri, güçlü ve zayıf yönleri gibi hususlar bu nizamnamede detaylı olarak yer almaktadır. Mesela, mektebin açılışındaki temel amaç öncelikle kimsesiz çocuklardan iyi sanatkarlar yetiştirmek, nihai hedef ise onları iş yerleri açabilecek ve fabrikalar işletebilecek düzeyde eğitmektir. Bunun yanı sıra, kimsesiz çocukların ıslahı da sağlanarak sosyal hayatın iyileşmesine önemli bir katkı yapılacaktır. Yine, mektepte görev alacak müdür, muallim ve diğer kişilerde suça bulaşmama şartının aranması; mektebe kayıt yaptırmanın ve sınıf geçme usulünün belli kriterlere bağlanması; görevini layıkıyla yerine getirmeyen idareci ve öğretmenlerin ve öğretmenlerine saygısızlık yapan talebelerin cezalandırılması gibi hususlar sanayi mektebinin bazı ilkeler çerçevesinde faaliyet gösterdiğinin açık bir delilidir.

Bütün bu değerlendirmeler gösteriyor ki, yüz yıl önce tesis edilen sanayi mektebinde olduğu gibi, önceden açılan veya yeni açılacak her okulun içinde bulunduğu ortam, açılış maksadı ve hitap ettiği toplumun özellikleri doğrultusunda bir “stratejik plan”a veya başka bir deyişle bir “nizamname”ye sahip olması ve bu doğrultuda faaliyet göstermesi, kurumsal verimlilik açısından kaçınılmazdır. Bu nedenle, Milli Eğitim Bakanlığımızın sürdürdüğü “Ortaöğretimi Geliştirme Projesi” yaygınlaştırılarak uygulanmalıdır.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mektubi Mühime Evrakı(BOA, A. MKT. MHM), Belge No: 702/30

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti Tesri’-i Muamelat ve Islahat Komisyonu Evrakı (BOA, DH. TMİK. S), Belge No: 38/27

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Mektubi Mühime Evrakı (BOA, A. MKT. MHM), Belge No: 702/30

Başbakanlık Osmanlı Arşivi İrade Dahiliye (BOA, İ. DH), No: 1321. Ca. 2

Diyarbakir Gazetesi, 2 Eylül 1900 (7 Cemaziyelevvel 1318), No: 1195 (Nüsha-i Fevkalade)

Diyarbakir Gazetesi, No: 1196, 3 Eylül 1900 (8 Cemaziyelevvel 1318)

Diyarbakir Gazetesi, No: 1197, 11 Eylül 1900 (16 Cemaziyelevvel 1318)